

ԱՎԱԳ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ. Ավետիք Իսահակյանի պոեզիան. Գրահրատարակիչների ազգային միություն. Երևան, 2000, 410 էջ:

Ավետիք Իսահակյանի ծննդյան 125-ամյակը համընկավ նոր դարի գալստյան հետ: Եվ ինչպես բանաստեղծի ստեղծագործությունն իր ողջ հասակով թևակոխեց XXI դարը, այնպես էլ նրա ետևից իսահակյանագիտությունը: Ապացույց՝ բոլորովին վերջերս հրատարակված գրականագետ Ավագ Խաչատրյանի «Ավետիք Իսահակյանի պոեզիան» գիրքը: Գրականության պատմությունն ունի իր ներքին օրինաչափությունները, դա պատմությունն է և ընթացիկ գրական պրոցեսի, այդ պրոցեսը կերտող ժամանակակից հեղինակների, բայց և գա առավել չափով պատմությունն է գրական հավերժ կատեգորիաների՝ այն հեղինակների, որոնց հանդեպ ժամանակը անուժ է, ընդհակառակը, ժամանակը մի ինչ-որ հանդուցում դառնում է նրանց դեպքում: Շատ դարերի խորքից մեզ հետ է այսօր նարեկացու «Մատյան ողբերգությունը», երկրորդ հարյուրամյակը թևակոխեց «Աբու-Լալա Մահարին», և դեռ առջևում է հանդիպումը Իսահակյանի մյուս կոթողի «Ուստա Կարո» վեպի, Հայկական հարցը հնչեցնող «Սպիտակ դրքի», ինչպես և բանաստեղծի իմաստուն խոսքերի, ծոցատետրային գրառումների հետ: Գալիս, ձևավորվում է այն ճշմարտությունը, որ XXI դարը լինելու է Ավետիք Իսահակյանի դար:

Եվ այսպես, նոր դարի նախաշեմին նոր հետազոտական հայացք և նոր ընթերցում Վարպետի երկերի:

Կցանկանայի այս գիրքը բնութագրել նրա խմբագիր, ակադեմիկոս Սերգեյ Սարինյանից փոխառած մի արտահայտություն, որ այն ասես գրված է միաժամանակ և՛ գիտնականի, և՛ բանաստեղծի գրչով, ընդ որում, գիտնականը հանգամանորեն մեկնաբանում է

ստեղծագործական դրդապատճառները՝ կապված Իսահակյանի կյանքի այս կամ այն դրվագի հետ. իսկ բանաստեղծը խանդավառված վերլուծում է Իսահակյանի չափածոյի տեքստերը:

Գրքի էջերում երևան է բերվում բանաստեղծի կյանքի և գործի հրաշալի իմացություն. ինչը վկայում է այն մասին, որ Իսահակյանը Ավագ Խաչատրյանի «Հին սերն» է: Դեռևս 1985 թ. նա հրատարակեց իր առաջին իսահակյանագիտական աշխատանքը՝ «Ավետիք Իսահակյանի սիրերգությունը», իսկ 1987 թ. «Ավետիք Իսահակյանի հայրենասիրական պոեզիան»: Սակայն գրախոսվող գիրքը չպետք է համարել սոսկ վերոհիշյալ գրքերի միասնական հրատարակություն. սա էպպես մշակված, բազում նոր հատվածներով լրացված, շատ և շատ բաներ նորովի գնահատված և մեկնաբանված հաստի է: Ինչպես գրում է այդ առնչությամբ հեղինակը, «ժամանակները իրենց կնիքն են դնում մտածողության համակարգի վրա, շրջանառության մեջ աւելում հասկացություններ ու կատեգորիաներ, որոնք արտացոլում են ոչ միայն գիտության պատմության դինամիկան, այլև հասարակական գիտակցությունը կազմավորող գաղափարախոսությունն ու մեթոդոլոգիան» (էջ 3-4):

Իսահակյանի պոեզիայի մասին Ավագ Խաչատրյանի ուսումնասիրությունն առավել հետաքրքրությամբ է կարդացվում այն պատճառով, որ յուրաքանչյուր բանաստեղծության ստեղծման պատմությունը, նրա վերլուծությունը կառուցվում է բանաստեղծի կյանքի պատմության հենքի վրա: Չկա ոչ մի բանաստեղծության ընդհանուր կամ դեկլարատիվ մեկնաբանություն, Իսահակյանի պոետական երկերը բերվում են

անխղձի կապվածությամբ նրա «Հիշատակարանի», խոհականի, օրագրության, նամականու, ծոցատետրային և վավերագրական բնույթի այլ գրառումների հետ: Եվ գա, սկսած Իսահակյանի աշակերտական շրջանի բանաստեղծություններից, Շուշանիկ Մատակյանին ուղղված առաջին քնարական խոստովանություններից, Հայ ֆիդայական շարժումը ջատագովող մարտական երկերից մինչև բանաստեղծի կյանքի վերջին գործերը: Մեկ միասնության մեջ է մեկնաբանվում կյանքն ու ստեղծագործությունը, փորձ է արվում գտնել քննարկվող ամեն բանաստեղծության կոնկրետ կասկածահայտի կյանքի այս կամ այն իրադարձության, քայլի, դրվագի հետ:

Եվ, ըստ ամենայնի, Ավագ Խաչատրյանը Իսահակյանի կյանքի և գործի վերաբերյալ իր դատողություններն անում է ելնելով ոչ միայն Վարպետի մասին եղած ստվար գրքերից ու աշխատություններից, այլև մանրագնին հետազոտում է նրա արխիվը՝ առաջին հերթին Եղիշե Ջարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարանում սլաշվող Իսահակյանի ձեռագրային ֆոնդը: Ինչպես նախորդ մենագրություններում, այս գրքում ևս հեղինակն առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ է դնում Իսահակյանի վաղ, աշակերտական և լայպցիգյան ուսանողական շրջանում դրած մի շարք բանաստեղծություններ: Թող որ այդ բանաստեղծությունները դեռևս չունեն արվեստի կատարելություն, սակայն դրանք ունեն ուրույն արժեք որպես մի որոշակի աստիճան ցույց տվող Իսահակյանական բանաստեղծական հանճարի ձևավորումը: Այս շարքի մեջ կան շատ նորույթներ, ինչպես, օրինակ, Նիցչեի «Հիմն կյանքին» բանաստեղծության Իսահակյանի թարգմանությունը, որը ժամանակին երիտասարդ բանաստեղծը Հայպցիդից ուղարկել է «Մուրճի» խմբագիր Ավետիք Արասխանյանին: Այս առումով առավել արժեքավոր են Ա. Խաչատրյանի վերլուծությունները կապված Իսահակյանի «Հայդուկի երգեր» շարքի բանաստեղծությունների և մինչ օրս ամբողջությամբ չհրատարակված «Մասսա Մանուկ» մեծածավալ (4000 տող) պոեմի հետ:

Իսահակյանի Հայրենասիրական պոեզիան Հայ գրականության Ֆենոմենալ երևույթներից մեկն է: XVIII, XIX, XX դարերի ոչ մի այլ բանաստեղծ այդպես հետևողականորեն չի կառուցել իր բանաստեղծական աշխարհը՝ համաձունչ հարազատ ժողովրդի քաղաքական ճակատագրին, ինչպես Իսահակյանը: Նրա ողջ ստեղծագործությունը տողոված է Հայաստանի ազգային անկախության գաղափարով: Նա առաջինը Հայ դասական գրականության մեջ Հնչեցրեց Հայդուկային պայքարի կոչը և պատկերեց այդ պայքարը 1895–1910 թթ. իր գործերում: Նա առաջինը փորձեց ստեղծել Հայ ազգային ազատամարտի նոր փուլի էպոսը, հանձնա իր «Մասսա Մանուկ» պոեմի: Եվ ինչպես խոստովանել է՝ Իսահակյանը ՀՅԴ 10-ամյակին նվիրված «Գողթան քնարը, որ ազատության...» պոեմի բնաբանում,

Սազը չի թողնում, որ կտրիճ դառնամ,

Թուրը չի թողնում, որ դուսան դառնամ...

Նոր սերնդի ընթերցողը, իսկ իր գիրքը հեղինակն առաջին հերթին ուղղում է երիտասարդ սերնդին, չգիտե շատ մանրամասներ Իսահակյանի կյանքից կապված Հայ ազատամարտի հետ, այն, որ կյանքի 20 տարին նոր բոլորած Իսահակյանը բանտարկվում է և մեկ տարով կալանավորվում Երևանի բերդում: Ապա նոր լույս ընծայված «Երգեր ու վերքեր»-ի հեղինակին աքսորում են Օդեսա և այնուհետև մշտապես ոստիկանական Հսկողություն, խուզարկումներ, մանրակրկիտ գրաքննություն նրա դրած ամեն տողի հանդեպ: Եվ կրկին, արդեն 1908 թվականին, նոր ձեռքակալություն և կալանք Թիֆլիսի նշանավոր Մետեխի ամրոցում: Եվ խուսափելու համար սիրելի մոտալուռ աքսորից՝ տարա-

գրություն 1911 թվականից ի վեր: Բանաստեղծի կյանքի այս բոլոր վճռորոշ իրադարձությունները պատկերված են թե՛ կյանքի հենքի, թե՛ կոնկրետ գեղարվեստական երկերի հիման վրա: Էական և հանգամանալից վերլուծության է ենթարկված Ավետիքի և Շուշանիկի հայկական Բեատրիչի սիրավեպը: Այդ առաջին, դրժված սիրո պատմությունից հայ քնարերգությունը, իհարկե, մեծապես շահեց: Ինքնին նրանց փոխհարաբերությունների պատմությունը այնքան ռոմանտիկ էր առաջին շրջանում և դրամատիկ ու հոգետանջ հետագա փուլերում, որ կարծես հատուկ հորինված էր գեղարվեստական հնչեղություն ու քնարական խորություն հաղորդելու համար երիտասարդ հերոսների կյանքի պատումին: Այնպես որ, գրախոսվող գիրքը հավակնում է դառնալ մի յուրովի ուղեցույց Իսահակյանի սիրո աշխարհի հայտնի ու անհայտ ճամփաներով: Ավագ նաչատրյանին հաջողվել է մի միասնություն մեջ վերլուծել Իսահակյանի բանաստեղծական համակարգի բարդ կառուցը, ցույց տալ նրա ձևավորման, հղկման ու փայլատակման էվոլյուցիոն գործընթացը: Թե ի՞նչ ճանապարհ է անցնում Իսահակյանի բանաստեղծական տողը՝ Գեորգյան ճեմարանի ուղիմ սանի առաջին քայլերից մինչև հայ հեղափոխության և Ազատամարտի երգվյալ երգչի հայ-գուսանի մարտական խրոխտ երգերը, մինչև համայն հայության նահա-

պետի՝ Վարպետի իմաստուն, հավիտենության շնչով լցված տողը: Իսահակյանի ստեղծագործությունը մեր ժողովրդի մեծագույն ներգրումներից է համաշխարհային պոեզիայի հոգևոր գանձարանը, մեր ժողովրդի ազնվականության հավետ գործող վկայագիրը: Մեկ դար և քսանհինգ տարի նա հայ ժողովրդի հետ է, և կլինի նրա հետ հավիտյան:

Ամեն ինչից, գրվածքի շարագրանքից, հեղինակի քնարական զեղումներից, վերլուծություններից անվերապահորեն զգացվում է, որ Իսահակյանը գրականագետի պաշտամունքի առարկան է, մշտական հիացմունքի ակունքը և, չնայած այդ հանգամանքին, Ավագ նաչատրյանն, ի տարբերություն մեր ուրոշ հին ու նոր քննադատների, չի անում անիմաստ հայտարարություններ այն մասին, թե ո՞վ է մեր «ամենամեծ հեղինակը», «ամենայն հայոց բանաստեղծը» կամ թե «մեծերից ամենամեծը» և այլն: Գրականագետի կոչումն է հանդիսանալ կապավորը գրողի և ընթերցողի միջև, Սևակի խոսքերով ասած՝ «Աստծո թարգմանը»: Այս մղումով է գրիչ վերցրել Ավագ նաչատրյանը մեկնաբանելու գիտնականի «օբյեկտիվությամբ» ու բանաստեղծի «սուբյեկտիվությամբ» բազմադարյա հայ գրականության այն Հրաշալիքներից մեկը, որ կոչվում է Ավետիք Իսահակյան:

ԱՎԻԿ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ